

ДЕКІЛЬКА ДУМОК ПРО ПЕРЕКЛАД
(на матеріалі “французьких зацікавлень” Максима Рильського
і Леоніда Вишеславського)

Мистецтво перекладу – дуже давній вид літературної творчості і вид своєрідний, оскільки він передбачає не лише одне національне джерело, а й інше – іноземне і завжди є конкретною ознакою культурного спілкування двох національних культур – у вузкому чи ширшому літературно-мистецькому контексті. Тут треба виходити й з того, що переклад – свідомо для перекладача – має декілька різних форм: переклад “вільний” (де дуже багато додається з власної творчої уяви й ініціативи перекладача); переклад “за мотивами” іноземного автора (у даному разі творча індивідуальність перекладача виявлена ще виразніше); певні ремінісценції з іноземної літератури, вплетені в оригінальні твори того чи іншого митця, і, нарешті, довершений художній переклад, максимально наблизений до іноземного оригіналу (наскільки це, звичайно, можливе практично у вітчизняному мовному варіанті). До цього ще можна додати свідомі переробки відомих закордонних авторів: чи то з метою їх навмисного бурлескного “зниження” й стилізації у власному національному контексті (як це зроблено у так званих героїв комічних поем, де буденне, дріб’язкове – з метою комічного ефекту – піднято до “високого стилю”).

Перекладами й стилізаціями займалися різні поети й різного часу. В Україні, скажімо, Котляревський; в Росії XIX століття Василь Андрійович Жуковський – більша частина його літературного доробку – це блискучі російські “вільні” переклади з романтичної літератури Німеччини й Англії. Дуже талановиті поетичні переклади (“за мотивами” й “у вільному стилі”, проте, вже набагато ближчі до оригіналів) зробив Михайло Юрійович Лермонтов: з поезії Генріха Гейне – “*На Севере диком стоить одиноко...*” і “**Воздушный корабль**” (із Сюлли Прюдома) – своєрідна балада про могилу Наполеона Бонапарта на острові Святої Єлени: “*Есть остров на том океане – суровый и мрачный гранит. На острове том есть могила, а в ней император зарыт. Зарыт он без почестей бранных, врагами в колючий песок. Лежит на нем камень тяжелей, чтоб встать он из гроба не мог*”. Хоча саме тут треба звернути вашу увагу на те, що ставлення до певної іноземної постаті (полководця, державного діяча, письменника)

може бути різним в суто оригінальній і перекладацькій діяльності того ж самого письменника – конкретно при виборі ним іноземного твору для перекладу. І літературна діяльність Лермонтова тут – найяскравіший приклад: **“Бородино”** (*“Скажи-ка, дядя, ведь недаром Москва, спаленная пожаром, французам отдана?”*) – однозначно негативне ставлення російського автора до війни 1812 й постаті Наполеона як полководця-завойовника і трагічно-велична його постать (овіяна повагою й співчуттям) у поезії **“Воздушный корабль”**: *“Зовет он наследника-сына – опоры в превратной судьбе. Ему обещает полмира, а Францию – только себе. Но в цвете надежды и силы угас его царственный сын, и молча его поджидая, стоит Император один”*.

Переходячи безпосередньо до теми нашої розмови – про літературні “зацікавлення Францією” двох поетів нашої доби в Україні: Максима Тадейовича Рильського – одного з найбільших українських поетів ХХ століття – і талановитого російськомовного поета, недавно померлого (у 2002 році), Леоніда Миколайовича Вишеславського, який писав гарні вірші й українською мовою, був активним діячем культурного руху в Україні, лауреатом найпрестижнішої в Україні державної премії – Тараса Шевченка, я б хотіла привернути вашу увагу ще й до того, що далеко не всі твори, навіть дуже відомих в Росії й в Україні іноземних авторів, зокрема французьких, обов’язково фігурують у друкованих і знаних читачеві перекладах. Так, серед численної громадянської лірики Віктора Гюго, яка широко перекладалася на російську й українську мови тим же М. Рильським, я, наприклад, не зустрічала сумного вірша **“Повернення з Росії”**. *“La Retraite de Russie . Après la plaine blanche une autre plaine blanche... On ne connaît plus ni chefs, ni les drapeux. Hier la Grande Armée et maintenant-troupeau”*. Отже, той чи інший вірш, крім свого об’єктивного значення, повинен ще відповідати смакам і настроям потенційного іноземного перекладача.

Ще хочу сказати, що талант оригінального поета не завжди йде в парі з талантом перекладацьким. І якщо в Росії ХІХ століття перекладацький хист наявно переважав у Жуковського над хистом його оригінальної поезії, а у Лермонтова вони йшли в парі, то Ф. Тютчев, наприклад, зовсім не займався перекладом, хоча вільно володів французькою й німецькою мовами і прекрасно знав літературу західноєвропейську. В Україні ХІХ століття чимало перекладав Іван Франко, та переклади все одно не становили сильної сторони його надзвичайної обдарованості. А от в Україні ХХ століття Максим Рильський – це дуже видатна постать і в галузі оригінального поетичного слова, і в

галузі перекладів. У мене є велика наукова стаття **“Про переклади Максима Рильського з французької літератури”**, надрукована у київському науковому виданні **“Мова і культура”** (випуск 5, том 4, видавничий дім Дмитра Бураго, 2002 рік) – кого це зацікавить професійно і в деталях, там це можна подивитись. А тут я хочу наголосити лише на деяких моментах. Перекладацька діяльність Максима Рильського – це невичерпний матеріал для розмови: як по лінії ширших узагальнень – перекладацькі школи в Україні різних часів. Він займався перекладом паралельно із оригінальною своєю поетичною діяльністю українською мовою майже все своє свідоме життя, і переклади саме з французької літератури та деяких франкомовних бельгійських поетів (Шарля Ван-Лерберга і Моріса Метерлінка) – це не епізодичні сторінки його творчої біографії, якими були, скажімо, його переклади з драматургії Шекспіра та віршів деяких німецьких поетів, – а цілий величезний прошарок його перекладацького доробку, це взагалі дуже вагомий внесок в українську франкіану. Інша справа, що цими перекладами він займався не продумано-планово, а уривками, тільки при нагоді, і поштовхом до такої нагоди ставали часом конкретні замовлення або можливість десь **“престижно”** надрукуватись. Так, п’єсу Віктора Гюго **“Король бавиться” (Le roi s’amuse)**, відому всьому культурному світові в оперному втіленні Джузеппе Верді **“Ріголетто”**, Рильський переклав 1926 року, надрукувавши її інсценізацію в журналі **“Березіль”**. Цілий ряд ліричних творів з французького поетичного слова (Жозе-Марія де Ередія **“Кентаври втікають”**, Стефана Малларме **“Морський вітер”**, вірші Теофіля Готье – автора знаменитої **“вигадливої”** збірки **“Емалі й Камей”** – **“Що говорять ластівки”** і **“На лагунах”**, а також Анрі де Реньє: **“Я бачив королів, що втратили корони”** і **“На узбережжі”**) він переклав у свій час для **“Антології французької поезії”**, яку на початку 20-х років готувала група українських неокласиків на чолі з Миколою Зеровим. Звідси зрозумілою є й орієнтація українського перекладача в основному на французьких поетів-символістів чи теж неокласиків. А от **“сонцебризну”** (за висловом Максима Горького) п’єсу Едмона Ростана **“Сірано де Бержерак”** Рильський перекладав уже під час Великої Вітчизняної війни у Башкирії і надрукував її вперше 1947 року. Скажу, що, на мій власний погляд, Рильському-перекладачеві щастить більше там, де він писав з особливим натхненням і давав переклад авторизований, можливо, й дещо відходячи від оригіналу, хоча, як правило, переклади Рильського – це максимум наближення до оригіналу, як ось вірш Моріса Метерлінка **“Нудьга”**:

*О, зграї білих пав, що зникли і розтали!
Я зграї пав пізнав, не знаючи – коли.
Я бачу зграї пав щоденної печалі –
Із довгих сонних трав байдуже поплили.
Лінії зграї пав у тьмяний став упали,
Їх день заколисав – не добрий і не злий.
Безкраї стаї пав, байдужих пав печалі,
Розтали в глибині безсонячної мли.*

Перелік тих творів, що їх переклав Рильський з франкомовних західно-європейських поетів різного часу (вони зібрані зараз у двох томах: 9-му й 10-му двадцятитомного зібрання творів Рильського 1985 року) може наочно підтвердити мої попередні слова про те, що переклади Рильського – це великий і вагомий внесок в українсько-французькі літературні зв'язки: драматургічні твори, написані віршем: “Сід” Корнеля, “Федра” Расіна, “Мізантроп” Мольєра; дві п'єси Віктора Гюго – “Ернані” і “Король бавиться”, героїчна комедія Едмона Ростана “Сірано де Бержерак”, велика сатирична поема Вольтєра “Орлеанська дівка”, поема-настанова Ніколя Буало-Депрео “Мистецтво поетичне”; чимало з громадянської лірики В. Гюго; поетів-символістів ХІХ століття: Альфреда де Мюссе, Теофіля Готье, Стефана Малларме, Жозе-Марія де Ередіа, Анрі де Реньє, а також декілька сатиричних пісеньок П'єра-Жана Беранже і віршів менш відомих французьких поетів кінця ХІХ – початку ХХ століття: Альбера Самєна (1859-1900), Жана Рішпєна (1849-1926) і Франсіса Жамма (1868-1938).

Тепер про постать і “французькі зацікавлення” Леоніда Миколайовича Вишеславського. Я згадую саме про нього, бо він був видатним російськомовним поетом України, а з Миколаєвом пов'язаний певними фактами своєї біографії – в дитинстві й ранній юності. Він взагалі визнавав для себе три батьківщини: Миколаїв, Харків, де він вчився у вузі (він мав вищу філологічну освіту), і Київ, де жив після Великої Вітчизняної війни (яку пройшов від початку і до кінця як її безпосередній учасник-фронтвик); у Києві він жив у зрілому віці, і тут була високо оцінена його поетична діяльність, зокрема Шевченківською премією – вищою Державною нагородою України.

До “французької тематики” Вишеславський звертається неодноразово у своїх віршах останніх років, наприклад, “Громкоголосий місяць ‘у’” (тобто серпень) у збірці “Николаевская колыбель” (Стихи о родном городе) і у віршах “Только на Корсике” і “Русское кладбище в Ницце” – у збірці “Мой век” (Стихи 1999-2000-х годов) – це вже у збірці, виданій посмертно. “Французькі асоціації” там, зви-

чайно, побіжні, як і сама назва вірша (французькою août – значить серпень), образ Наполеона у вірші “Только на Корсике” (тобто Батьківщина Французького імператора і образи колишніх білогвардійців – емігрантів з Росії у вірші про російське кладовище у Ніцці, що за змістом і скорботним звучанням нагадує вірш Роберта Рождественського “Кладбище Сен-Женевьев в Париже”.

Громкоголосый месяц “у”:

*...В руках приветливой старушки
Сучилась шелковая нить.
О прошлой жизни по-французски
Хозяйке нравилось грустить.
По-стариковски в доме старом
Дышал старинный самовар,
И долго реяли над паром
Глаголы “этр” и “авуар”.*

*...Ругая дебри и трясины,
Листву листая и траву,
Трубил он в горны стай гусиных –
Громкоголосый месяц “у”.*

Только на Корсике:

*Трехцветный зареял над пристанью флаг,
Когда из бурлящего лона
Возникла в скалистых крутых берегах
Родина Наполеона.*

Русское кладбище в Ницце

*Переплетенные корни самых знатных родов.
Громкие титулы над тишиной гробовою...
Князь Оболенский. Его мне слышался зов,
И род Рокоссовских рокошет призывной трубою.*

*Поблизости русская церковь,
Но Родина все же светлей.
Над мрамором память мерцает
Лазурного моря полоской.
Нет, Родина не отвергала
По ней тосковавших детей,*

*Сама, обливаюсь сльозами,
Стонала над силою бесовскою.*

Знаючи непогано французьку мову і неодноразово буваючи у Франції, Л.М. Вишеславський неодноразово перекладав на російську мову французьке поетичне слово різних часів. У його літературному доробкові – твори Шарля Бодлера й Гійома Аполлінера, а також “новітніх” французьких поетів Жака Прівера і Жака Одіберті. Ці переклади ще не видані, але плануються до видання, оскільки в рукописному закінченому варіанті існують. Це мені особисто добре відомо, бо Л.М. Вишеславський консультувався зі мною у процесі перекладання (вважаючи, що я краще, ніж він, знаю французьку мову), а тексти сучасної поезії часом бувають складними, “неоднозначними” для сприйняття і потребують літературознавчого коментаря. В усякому разі, ці переклади (російською мовою) я чула особисто у “виконанні” їх автора. Вони мені дуже сподобалися, хоча я вважаю, що це не переклади у прямому розумінні, а “переспіви” за мотивами даних французьких оригіналів. Що ж! Це теж дуже цікаво, коли і французькі автори, і їх російськомовний перекладач в Україні – відомі оригінальні митці.